

REGIONALNA SARADNJA NA ZAŠTITI I OČUVANJU KULTURNE BAŠTINE

„Kada bih ponovo počinjao, počeo bih sa kulturom”²
Žan Mone (1888–1979)

APSTRAKT

Pitanje regionalne saradnje na očuvanja i zaštite kulturne baštine je jedan od temeljnih vrednosti tolerancije i mira među narodima regiona i čuvanja nacionalnog identiteta. Poseban značaj dobija u vremenu globalizacije i proklamovane multikulturalnosti. To je ujedno i pitanje (ne)ostvarivanja prava i obaveza države na očuvanju i zaštiti kulturne baštine. Time se brani vlastiti kulturni identitet u koji je uključena i sveobuhvatna kulturna baština (materijalnu i nematerijalnu) van granica svake zemlje i regiona. Generalno možemo definisati-posmatrati kao zaštitu kulturnog identiteta kroz uspostavljanje etničke politike svake države posebno kao i Srbije u regionu.³

Ključne reči: region, država, baština, kultura, očuvanje, zaštita, etnička politika, identitet.

-
- 1 Dr Vidoje Golubović, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: vgolubovic@diplomacy.bg.ac.rs. Rad predstavlja rezultat rada na naučnom projektu IMPP: *Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, mađunardni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti*, br. 179029 (ciklus 2011–2015), iz programa osnovnih istraživanja, finansiranog od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
 - 2 http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:v1GwnojZP3kJ:www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/KULTURNA_POLITIKA_EVROPSKE_.ppt+&cd=3&hl=sr&ct=clnk&gl=rs 11.05.2014.
 - 3 Autor u radu ne daje etimološko objašnjenje pojma baštine i nasleđa. U ovom radu nema potrebe da se istražuje poreklo, koren i osnovna značenja tih reči. Ravnopravno su prisutna oba pojma, baština i nasleđe.

1. UVOD

Gubitkom svoje države 1459. godine, srpski narod se raselio širom sveta. Obnovom Pečke patrijaršije 1557. godine, Srbi su ponovo vratili svoje duhovno središte, ali je Patrijaršija nasilno ukinuta 1766. i to razdoblje traje do sredine XIX veka.

Danas nema pouzdanih podataka koliko se državljana Srbije nalazi van matične države. Statistiki podaci o broju ljudi u inostranstvu sa ovih prostora su različiti i kreću se od 2 do 4 miliona Srba, da u Turskoj živi poreklom iz Srbije 9 miliona ljudi, a procenjuje se da jezikom države Srbije u inostranstvu govori 17 000 dece.⁴ Zvaničnici Albanije gotovo i ne spominju srpski živalj u toj zemlji. Beleži se da je u vreme seobe za vreme Arsenija III Čarnojevića u današnju Mađarsku naseljeno, po procenama Popovića, između 60 i 70 hiljada Srba.⁵ Francuski istoričari u svom delu *Srbi u Ugarskoj* ukazuju na prisustvo Srba na prostorima Ugarske daleko pre seobe patrijarha Arsenija Čarnojevića.⁶

Migraciona kretanja tokom istorije uticala su da danas u preko 50 zemalja sveta na svim kontinentima, žive Srbi i njihovi potomci.⁷ Tragovi materijalne i duhovne (nematerijalne) kulture sa ovih prostora u svetu su evidentni.⁸ Danas u svetu ima blizu 300 parohija Srpske pravoslavne crkve, u kojima služi oko 200 sveštenih lica, 12 manastira, oko 200 svetovnih objekata – zadužbina i spomen-kuća, škola, oko 300 iseljeničkih organizacija u kojima su i Srbi, oko 500 klubova naših građana na

4 M. Medenica, „PRES“ br. 1177., Nedelja, 5. april 2009, rubrika „Tema nedelje“, naslov teksta „U Turskoj živi 9 miliona Srba“, str. 11.

5 Dušan J. Popović, *Velika seoba Srba 1690*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1954, str. 29.

6 *SRBI U UGARSKOJ njihova povesnica, povlastice, crkva, političko i društveno stanje*, preveo dr Stevan Pavlović, Izdanje knjižare Luke Jocića i drugih, Novi Sad, 1883, str. 387–418.

7 Edita Stojić-Karanović i Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, videti tekst Vladimira Grečića, str. 363–379.

8 Nematerijalna kulturna baština kao pojam obuhvata: običaj, tradiciju, predstave, izraze, znanje, veštine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima pojedinci, prihvataju kao deo svoje kulturne baštine. Nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi sa generacije na generaciju, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno delovanje s prirodom i svojom istorijom. Ona im pruža osećaj identiteta i kontinuiteta te tako nastaje poštovanje za kulturnu raznolikost i ljudsku kreativnost.

Nematerijalna kulturna dobra mogu biti razni oblici i pojave duhovnog stvaralaštva koja se prenose sa generacije na generaciju – predaju - ili na drugi način, a posebno: jezik, dijalekt, govor, toponimi, te usmena književnost svih vrsta, - folklorno stvaralaštvo u području muzike, ples, igra, obred, običaj, kao i druge tradicionalne porodične vrednosti - umeća i događaji.

privremenom radu, oko stotinu biblioteka s literaturom iz zavičaja, izdaje se na desetine listova i časopisa i oko 50 knjiga godišnje na jeziku zemlje useljenja ili srpskom jeziku. Svake godine promovišu se uspesi, dostignuća, nagrade više likovnih, muzičkih, filmskih i drugih umetnika, naučnika, pa i poslovnih ljudi srpskog porekla u zemljama useljenja, odnosno međunarodnim projektima, međunarodnim organizacijama i skupovima. Više desetina nacionalnih institucija ima svoje brojne podružnice, sekcije, redovne godišnje kulturno-umetničke i etničke manifestacije i skupove, više stotina kulturno-umetničkih društava neguje nacionalnu muziku, folklor, običaje.⁹ U 40 zemalja nalazi se 536 spomen-obeležja, kosturnica, grobova i grobalja i drugih obeležja iz prethodnih ratova.¹⁰

Stoga nije nimalo jednostavno govoriti o očuvanju i zaštiti kulturne baštine jednog naroda čija je istorija kontinuitet borbe za opstanak, za život u slobodi. Najkraće, oko petsto godina s naših bogomolja skidani su metalni krovovi, u njima obitavala osvajačka vojska sa svojim kazanima i konjicom. Knjige i druge relikvije su gorele na lomačama, uništavano je sve što ima predznak jednog naroda, pa i sam narod. Posle ustanaka za oslobođenje od Otomanskog Carstva, ušlo se u balkanske ratove, nastavio pogrom u prvom i drugom svetskom ratu. Odošena je važna nacionalna građa, arhiva, umetnička dela, pisane knjige, relikvije, predmeti-eksponati iz muzeja, državnih i javnih objekata, sve ono što se danas kategoriše kao kulturna baština ali i stvarana na prostorima gde se našao srpski narod.

Danas se na svim stranama sveta, nalazi rasejana kulturna baština, i zato potreba da se ona očuva i zaštiti, sačuva kulturni nacionalni identitet.

Kako Srbija ima ulogu matice srpskog naroda, ona mora uspostaviti i izgraditi (do sada to nije imala) jedinstvo na planu prvo, „etničke politike“, i drugo, očuvanja i zaštite kulturnog nasleđa. Cilj etničke politike je obezbeđivanje zaštite i očuvanja kulturne baštine i duhovnog jedinstva srpskog naroda kroz definisanje uloge i zadataka države i svih njenih institucija u ovoj oblasti.

Iako je baština (nasleđe) po međunarodnim konvencijama deo sveukupne istorije čovečanstva i kao takva nadnacionalna, međunarodnim pravom svakom narodu je zagwarantovano pravo i dužnost braniti svoj kulturni identitet, koji uključuje jezik i verovanje, običaje, istorijska mesta, spomenike, književnost, umetnička dela, arhive, i dr., sve ono što spada u materijanu i nematerijalnu kulturnu baštinu.¹¹

9 Vladimir Grečić (ur), *Seobe Srba nekad i sad*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1990, str. 327.

10 Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Sektor za boračko-invalidsku zaštitu, *Katalog srpskih vojnih memorijala i mesta stradanja od interesa za Republiku Srbiju u inostranstvu*, Beograd, 2009. – radni materijal ne publikovan – trenutni podaci, str. 109.

11 Ugovorom o osnivanju Evropske zajednice iz Amsterdama, iz 1997. godine, u članu 151. reguliše obaveze zajednice u oblasti kulture i očuvanja zajedničkog nasleđa.

Kulturna baština obuhvat široki spektar materijalnog i nematerijalnog stvaralaštva, koji je u svojoj suštini jedan od temelja nacionalnih korena i identiteta i tek prihvaćen kao vrednost u vlastitom okruženju dobija nadnacionalnu dimenziju.

Etnička politika je obezbeđivanje jedinstva srpskog naroda bez obzira na njegov geografski raspored.¹² Etnička politika može se ostvariti ako se posmatra kao jedinstvena i jedna od neotuđivih individualnih i kolektivnih prava.

Zakon o dijaspori i Srbima u regionu pod izrazom „Srbi u regionu” označava pripadnike srpskog naroda koji žive u Republici Sloveniji, Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Republici Makedoniji, Rumuniji, Republici Albaniji i Republici Mađarskoj.¹³

2. NORMATIVNO – PRAVNA REGULATIVA U REGIONALNOJ SARADNJI NA OČUVANJU I ZAŠTITI KULTURNOG NASLEĐA

Ako su Ujedinjene nacije svojom *Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima*¹⁴ dale pravo na „svoj sopstveni kulturni život“¹⁵ bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, i druga univerzalna međunarodna prava daju pravo i državama da se bore za očuvanja identiteta ističe se „u onim državama u kojima etničke, verske ili jezičke manjine postoje, osobe koje pripadaju tim i kulturnog nasleđa svuda gde se nalaze njeni građani“.

Dalje, u članu 27. Pakta,¹⁶ kaže se: „manjine neće biti lišene prava da, u zajednici sa ostalim članovima grupe, uživaju sopstvenu kulturu, ispovedaju svoju veru, ili koriste sopstveni jezik. Komitet smatra da ovaj član uspostavlja i priznaje pravo koje se odnosi na pojedince koji pripadaju manjinskim grupama, koje je osobeno i pridodato svim ostalim pravima koja pojedinci, u zajednici sa svim ostalima, već uživaju prema odredbama Pakta“.¹⁷

12 Vladimir Grečić, (ur.), *Seobe Srba nekad i sad*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1990, str. 59.

13 Zakon o dijaspori i Srbima u regionu, usvojen 26. 10. 2009, stupio na snagu 5. 11. 2009, objavljen u „Sl. glasniku RS“, br. 88/2009.

14 Povelja UN je usvojena 26. juna 1945. godine, a stupila na snagu 24. oktobra 1945. UN trenutno imaju 185. članica.

15 Usvojen i otvoren za potpisivanje i ratifikovanje rezolucijom GS UN 2200 A (XXI) od 16. decembra 1966. godine. Stupio je na snagu 23. marta 1976. godine. Do 1. septembra 1996. godine Pakt ima 135 država članica.

16 vidi dokument u fusnoti pod rednim br. 6.

17 Opšti komentar je usvojen 26. aprila 1994. godine.

Malo je složenije pitanje kada se radi o zajednicama-grupama. Navedena dokumenta jesu pokušaj da se sagleda složena problematika ovog pitanja i pokuša naći odgovor o ulozi i zadatku države na zaštiti i očuvanju kulturne baštine na prostorima gde živi (iseljeno-odseljeno) stanovništvo Republike Srbije.¹⁸

Niz međunarodnih konvencija i akata iz oblasti kulture imao je za cilj da zaštititi kulturno blago širom sveta ugroženo ratnim razaranjima, tehnološkim napretkom, te društveno-političkim promenama.

Regionalna saradnja odvija se u okvirima definisanim međunarodnim dokumentima koja su potvrđena ili kojima treba pristupiti.¹⁹ Savet Evrope do sada je utvrdio sledeće konvencije: Evropsku konvenciju o kulturi (Pariz, 1954); Konvenciju o zaštiti evropskog arhitektonskog blaga (Granada, 1985); Evropsku konvenciju o prekograničnoj televiziji (Strazbur, 1989); Evropsku konvenciju o zaštiti arheološkog nasleđa (Valeta, 1992); Evropsku konvenciju o kinematografskoj koprodukciji (Strazbur, 1992); i Okvirnu konvenciju Saveta Evrope o vrednosti kulturnog nasleđa za društvo (Faro, 2005). UNESCO je takođe utvrdio sledeće konvencije: Konvenciju za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (Hag, 1954); Konvenciju o merama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara (Pariz, 1970); Konvenciju o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine (Pariz, 1972); Konvenciju o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa (Pariz, 2003); Konvenciju o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza (Pariz, 2005); Evropska konvencija o predelu (Firenca, 2000).

U regionu nisu sve zemlje ratifikovale konvencije koje se odnose na: Konvenciju o ukradenim ili ilegalno izvezenim predmetima od kulturnog značaja UNIDROIT, (Rim, 1995); i Konvencija o zaštiti podvodnog kulturnog nasleđa, (Pariz, 2001).

Vredno je napomenuti i evropske preporuke i dokumenta u oblasti kulturnog nasleđa: Preporuka Rec (2003) 1 o promovisanju turizma u cilju unapređenja kulturnog nasleđa kao faktora održivog razvoja, usvojena od strane Ministarskog komiteta 15. januara 2003. godine na 824. zasedanju zamenika ministara; Helsinšku

18 Danas je poznato da je vekovima seljeno, pomerano stanovništvo sa prostora današnje Republike Srbije na današnje prostore Rusije, Ukrajine, Moldavije, Belorusije, Rumunije, Mađarske, Austrije, Nemačke, Slovačke, Češke, Belgije, Holandije, Norveške, Francuske, Velike Britanije, Italije, Albanije, Grčke, Bugarske, Turske, (i drugih evropskih država), te, SAD, Kanade, Novog Zelanda, Australije, Južno Afričke Republike, i drugim zemljama sveta kao i da je posle događaja nakon 1992 i kasnije deo srpskog stanovništva ostao u Makedoniji, Federaciji Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slovenije i Hrvatske.

19 Pobrojana dokumenta objavljena su na sajtu Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije: <http://www.kultura.gov.rs/lat/medjunarodna-saradnja/medjunarodna-dokumenta>, 18.05.2014.

deklaraciju o političkoj dimenziji očuvanja kulturnog nasljeđa u Evropi, Rezolucija br. 1 – Kulturno nasljeđe kao faktor izgradnje Evrope i Rezolucija br. 2 – Kulturno nasljeđe kao faktor održivog razvoja sa četvrte evropske konferencije ministara odgovornih za kulturno nasljeđe (Helsinki, 30–31. maj 1996.); Rezolucija br. 1 o ulozi kulturnog nasljeđa i izazovima globalizacije i Deklaracija o ulozi nevladinih organizacija u oblasti kulturnog nasljeđa sa Pete evropske konferencije ministara odgovornih za kulturno nasljeđe (Portorož, Slovenija, 5-7. april 2001); Preporuka br. R (91) 13 komiteta ministara državama članicama o zaštiti arhitektonskog nasljeđa 20. vijeka, (9. septembar 1991); Završna konferencija projekta P.I.S.A. [Integrativno planiranje na arheološkim lokalitetima] Euro-mediteranska povelja o integrativnoj valorizaciji kulturnog nasljeđa [preliminarna verzija] (Rim, 28. februar – 1. mart 2002.); Preporuka M/Rec (2009) 7 Odbora ministara zemljama članicama o nacionalnim filmskim politikama i raznolikosti kulturnih izraza usvojena od strane Odbora ministara 23. septembra 2009. godine na 1066. sjednici zamjenika ministara.²⁰

Važan dokument je i Sporazum o pitanjima sukcesije bivše SFRJ, koji je zaključen u Beču 29. juna 2001. godine, stupio na snagu 2. juna 2004, nakon njegove ratifikacije od strane svih država sukcesora. Sastavni deo Sporazuma je i Aneks “D”, koji reguliše pitanje sukcesije arhivske građe.²¹

Međunarodna zajednica je nizom dokumenata definisala zaštitu i očuvanje kulturne baštine, a koja su značajna kod regionalne saradnje u ovoj oblasti:

- Atinska povelja je prvi važniji međunarodni dokument koji se odnosi na zaštitu spomeničke baštine. Doneo ju je Kongres *International d'architecture Moderne* (CIAM) 1931. g. Ona proklamovala očuvanje arhitektonskog nasleđa, kao dela nasleđa čovečanstva. Povelja teži za kompromisom između prošlosti i sadašnjosti i prilagođavanjem istorijskih objekata i urbanističkih celina savremenim uslovima života.
- Venecijanska povelja – Međunarodna povelja o konzervaciji i restauraciji spomenika i spomeničkih celina usvojena je na Drugom međunarodnom kongresu arhitekata i tehničara za istorijske spomenike 1964. Venecijanska povelja zahteva sistemsku zaštitu spomenika, zajedničke baštine čovečanstva, u njegovoj punoj autentičnosti, a njegovo uklapanje u savremenu funkciju je dopušteno samo u izvornim okvirima.
- Konzervatorsko-restauratorska načela utvrđuju se na međunarodnoj osnovi, a svaka država pojedinačno je zadužena za njihovo sprovođenje.

20 Dokumenta su objavljena na: http://www.snp.co.me/inc/my_documents/Evropske%20konvencije%20i%20preporuke%20u%20oblasti%20kulturnog%20nasljedja.pdf, 18.05.2014.

21 Zakon o potvrđivanju Sporazuma o pitanjima sukcesije objavljen je u Službenom listu SRJ – Međunarodni ugovori, br. 6/2002.

- Evropsku konvenciju o zaštiti arheološke baštine doneo je Evropski savet u Londonu 1969. Ovom konvencijom arheološka istraživanja se mogu obavljati samo uz dozvolu, primenjujući najstrože naučne metode, a uz zaštitu lokaliteta. Zagovara se i stvaranje slobodnih arheoloških zona za buduće generacije arheologa. Traži se uspostavljanje kontrole prometa arheoloških nalaza i stvaranje nacionalnog pregleda arheoloških nalaza.
- Konvencija o merama za zabranu i sprečavanja, nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara donesena je u Parizu 1970. Konvencija precizno definiše pokretna kulturna dobra, u koja spadaju: marke, film i filmski materijal, vredni predmeti stariji od 100 godina, retke zbirke i primerci flore i faune, delovi spomenika, slike i crteži, etnološki materijal i dr. Zahteva izradu nacionalnog registra kulturnih dobara, kontrolu arheoloških istraživanja i osiguranje konzervacije „*in situ*“ tj. na mestu nalaza, a posebno traži osiguranje proračunskih sredstava u svrhu sprečavanja nedopuštenog izvoza. Nedopuštenim se smatra i izvoz i prenos kulturnih dobara od strane okupatorske sile.
- Splitska deklaracija iz 1971. rezultat je rada Evropskog saveta i Evropske konferencije gradova. Deklaracija daje lokalnim vlastima primarnu ulogu u sprovođenju politike zaštite i korištenja spomeničke baštine. Traži interdisciplinarni pristup s naglaskom na edukaciji i finansijskoj politici, uz obvezu usaglašavanja propisa iz oblasti prostornog planiranja i zaštite spomenika.
- Konvenciju o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine usvojio je UNESCO 1972. u Parizu. Ona se zalaže za podjednaku odgovornost zaštite kulturne baštine na državnom i međunarodnom nivou, jer zajednička baština čovečanstva brzo propada, posebno u siromašnim zemljama. U kulturnu baštinu ulaze spomenici, grupna zdanja i znamenita mesta, kao i arheološka nalazišta. Konvencija je predvidela osnivanje Međunarodnog komiteta za zaštitu svetske kulturne i prirodne baštine, čiji je zadatak donošenje kriterijuma za upis dobara na Listu svetske baštine, te usmeravanje sredstava Fonda za zaštitu svetske kulturne baštine.
- Amsterdamska deklaracija donesena je 1975. na kongresu o zaštiti evropskog arhitektonskog nasleđa, koja je održana pod motom „Budućnost za našu prošlost“. Deklaracija preferira zaštitu urbanih i ruralnih arhitektonskih celina u odnosu na pojedinačan spomenik i naglašava važnost prostornog i urbanističkog planiranja, koje će uključiti konzervaciju arhitektonskog nasleđa i prilagoditi se tom nasleđu i njegovim potrebama, uključujući ga u društveni život.
- Meksička deklaracija iz 1982. donesena je na sednici Konferencije UNESCO-a posvećenoj kulturnim politikama. Ovde je prvi put kulturno nasleđe definisano kao materijalno i nematerijalno stvaralaštvo svih naroda, čiji su jedinstveni kulturni identiteti nasleđe čovečanstva.

- Rostok – Drezdensku deklaraciju usvojio je ICOMOS 1984. Ova deklaracija je osudila razaranje, pljačku i nezakonitu trgovinu kulturnim naslijeđem; istakla ulogu registrovanja i finansiranja, kao instrumenta za očuvanje spomenika i spomeničkih celina i njihovu ulogu u kulturnom identitetu nacije, te prilagođavanje savremene funkcije spomenika, a ne obrnuto.
- Rezolucija iz Rajsamura (Indija) 1991. s druge međunarodne konferencije o miru i nenasilnom delovanju predlaže da se mesta duhovnog okupljanja – hodočašća proglase zonom mira, kao i mesta od kulturno – istorijskog značaja.
- Mostarska deklaracija sa Međunarodne konferencije Ministara odgovornih za kulturu jugoistočne Europe 2004. pozivajući se na Konvenciju za zaštitu kulturnog vlasništva u slučajevima oružanih sukoba iz Haga 1954, Konvenciju za zaštitu svetske prirodne i kulturne baštine 1972., Konvenciju za zaštitu arhitektonske baštine u Europi 1972., Preporuke za osiguranje tradicionalnog folklora 1989., revidiranu Evropsku konvenciju za zaštitu arheološke baštine 1992., Konvenciju za zaštitu podvodnog kulturnog naslijeđa 2001., Konvenciju za osiguranje neopipljive kulturne baštine 2003. i Deklaraciju vezanu za međunarodnu razorenu kulturnu baštinu 2003. naglašava poštovanje kulturnog nasleđa i kulturne različitosti, odbranu od destrukcije baštine, te ulogu kulturne baštine u savremenoj ekonomiji.
- Konvenciju o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza (poznata i kao konvencija FARO 2005), usvojila je Generalna konferencija Organizacije Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu, u Parizu 3–21. oktobra 2005. godine, na trideset trećem zasedanju. Cilj ove Konvencije jeste da: zaštititi i unapredi raznolikost kulturnih izraza, stvori uslove za napredak i slobodnu interakciju kultura na uzajamno koristan način, podstakne dijalog među kulturama radi obezbeđivanja intenzivnije i uravnoteženije kulturne razmene u svetu u prilog poštovanja među kulturama i kulture mira, neguje interkulturalnost radi razvoja kulturne interakcije u duhu izgradnje mostova među narodima, unapređuje poštovanje raznolikosti kulturnih izraza i širenje svesti o njenoj vrednosti na lokalnom, državnom i međunarodnom nivou, iznova potvrdi važnost povezanosti kulture i razvoja u svim zemljama, naročito u zemljama u razvoju, i da ohrabruje napore preduzete na državnom i međunarodnom planu radi prepoznavanja istinske vrednosti te povezanosti, oda priznanje posebnoj ulozi kulturnih delatnosti, dobara i usluga kao nosiocima identiteta, vrednosti i smisla, iznova potvrdi suvereno pravo država da se pridržavaju, usvajaju i sprovode politike i mere koje smatraju prikladnim za zaštitu i promociju raznolikosti kulturnih izraza na svojim teritorijama, ojača međunarodnu saradnju i solidarnost u duhu partnerstva, naročito zarad uvećanja

sposobnosti zemalja u razvoju u pogledu zaštite i promovisanja raznolikosti kulturnih izraza.²²

- Jedna od regionalnih institucija koja tretira oblast kulturnog nasleđa je i Jadransko-jonska inicijativa. Kako je zapisano, cilj pokretanja Jadransko-jonske inicijative je „unaprijeđenje razvoja i jačanje bezbednosti u jadransko-jonskoj oblasti, intenziviranje saradnje među zemljama regiona i pružanje podsticaja zemalja u tranziciji ka integracionim procesima i približavanju Evropskoj uniji. Jadransko-jonska inicijativa se ostvaruje kroz dva foruma: ona je forum za razmenu političkih mišljenja, a istovremeno i forum za ostvarivanje multilateralne saradnje u više oblasti (saobraćaj, pomorstvo, turizam, obrazovanje, zaštita životne sredine i kulturnog nasleđa, razvoj malih i srednjih preduzeća i borbe protiv svih oblika organizovanog kriminala“.²³
- U prilog razmatranja regionalne saradnje u oblasti kulturnog nasleđa ide i potreba konsultacije usvojenih dokumenta, izveštaja, rezolucije Evropskog parlamenta. Navešćemo Izveštaj o ugroženim evopskim jezicima i jezičnoj raznolikosti u Evopskoj uniji(2013/2007(INI) Odbora za kulturu i obrazovanje Izvjestilac je bio: *François Alfonsi*PREDLOG REZOLUCIJE EVROPSKOG PARLAMENTA o ugroženim evopskim jezicima i jezičnoj raznolikosti u Evopskoj uniji (2013/2007(INI)) donetoj 26.6.2013. godini.²⁴ Evropski parlament je usvojio i Rezoluciju o spoljnoj politici EU-a u svetu kulturnih i verskih razlika (2014/2690(RSP)), nakon izjave *Mariettae Giannakou* u ime Odbora za spoljne poslove i potpredsednice Komisije/Visoke predstavnice Unije za spoljne poslove i bezbednosnu politiku u skladu s člankom 110. stava 2. Poslovnika o spoljnoj politici EU-a u svetu kulturnih i verskih razlika.²⁵

U Zakonu o kulturnim dobrima u Srbiji, unet je sadržaj brojnih međunarodnopravnih instrumenata (konvencija, sporazuma, deklaracija, preporuka i dr.), uređen je sistem zaštite i korišćenja kulturnih dobara i utvrđeni opšti uslovi organizovanja i rada ustanova (zavoda, biblioteka, muzeja i dr.) koje se bave ovom

22 Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza, usvojena na sednici Vlade Republike Srbije u novembru 2006. i upućena na ratifikaciju Skupštini RS i potvrđena na redovnoj sednici 30. maja 2009. godine. [http://209.85.129.132/search?q=cache:JvQ1fFtGuYJ:www.kultura.gov.rs/%3Fjez%3Dsc%26p%3D43+FARO+2005&cd=12&hl=sr&ct=clnk&lr=lang sr 31/05/2009](http://209.85.129.132/search?q=cache:JvQ1fFtGuYJ:www.kultura.gov.rs/%3Fjez%3Dsc%26p%3D43+FARO+2005&cd=12&hl=sr&ct=clnk&lr=lang%20sr%2031/05/2009).

23 http://www.mvpei.gov.me/rubrike/multilateralni-odnosi/Regionalne-organizacije/Jadransko-jonska-inicijativa-JJI/Jadransko-jonska_inicijativa_JJI-opste-informacije/ 08.06.2014.

24 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0239+0+DOC+XML+V0//HR 24.04.2014>.

25 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2014-0365+0+DOC+XML+V0//HR 24.04.2014>.

delatnošću.²⁶ Zakon članom 80 definiše zadatak Republičkog zavod za zaštitu spomenika kulture i stavlja mu pored ostalog u nadležnost da vodi evidenciju i dokumentaciju o nepokretnostima od posebnog značaja za istoriju i kulturu Republike, koje se nalaze u zemlji i u inostranstvu i stara se o njihovom očuvanju, da se stara o jedinstvenoj primeni međunarodnih konvencija i drugih međunarodnih akata na teritoriji Republike. Istovremeno u članu 81. Arhivu Srbije stavlja u nadležnost da obavlja delatnost zaštite registraturskog materijala i arhivske građe, u pogledu zaštite i korišćenja registraturskog materijala i arhivske građe, kao i poslove oko istraživanja i kopiranja arhivske građe od posebnog značaja za istoriju Republike Srbije koja se nalazi u inostranstvu. Istim Zakonom u članu 82 definisana je i obaveza Narodnog muzeja. Narodni muzej u Beogradu pored ostalog obavlja poslove zaštite u pogledu umetničko-istorijskih dela, kao i poslove oko staranja o očuvanju umetničko-istorijskih dela od posebnog značaja za istoriju i kulturu Republike Srbije koja se nalaze u inostranstvu. A u članu 83 Narodnoj biblioteci Srbije duato je u obavezu obavljanje delatnosti zaštite stare i retke knjige koje čuva u svojim fondovima i bibliotečke građe koja joj se dostavlja na osnovu ovog zakona i stara se o očuvanju stare i retke knjige od posebnog značaja za istoriju i kulturu Republike Srbije koja se nalazi u inostranstvu.

Danas u Republici ne postoji dokument koji reguliše oblast koja definiše institucionalno organizovanje oblasti zaštite i očuvanja kulturne baštine van granica Republike. Takođe, nema sveobuhvatnog dokumenta – strategije koja tretira temu o kojoj je reč. Novi Zakona o kulturi daje šire i sveobuhvatnije odredbe (u odnosu na sva predhodna zakonska rešenja) kada je u pitanju kulturna baština u inostranstvu-regionu u delu koji tretira *Opšti interes u kulturi* u član 6. u tački 10. predviđa podsticanje međunarodne kulturne saradnje, a u tački 15. izgradnju jedinstvenog informacionog sistema u oblasti zaštite kulturnih dobara.²⁷ Zakon u oblasti ostvarivanja kulturne politike prepoznaje i putem formiranja Nacionalnog saveta za kulturu. Nacionalni savet za kulturu obrazuje se kao stručno-savetodavno telo, radi obezbeđivanja stalne stručne podrške u očuvanju, razvoju i širenju kulture. Pored toga Predlog Zakona u delu koji se odnosi na Strategiju pore ostalog daje osnovne postavke kulturnog razvoja, i to: prioritete međuresorne saradnje (naučnoistraživački rad, edukacija, međunarodna saradnja, itd.) i strateške pravce i instrumente kulturnog razvoja, pored ostalog, kroz zaštitu srpskih kulturnih vrednosti van teritorije Republike Srbije.

26 *Zakon o kulturnim dobrima*, Službeni glasnik RS broj 71/94, http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=286 03/06/2009.

27 Predlog Zakona o kulturi Vlada Srbije usvojila 14. maj 2009. <http://www.emportal.rs/vesti/srbija/88184.html> 02/06/2009.

Ovde treba istaći i odredbe Zakona o dijaspori i Srbima u regionu.²⁸ U članu 14. kaže se da pod organizacijama Srba u regionu, podrazumevaju se dobrovoljni oblici udruživanja pripadnika dijaspore, odnosno Srba u regionu, radi čuvanja i negovanja srpskog kulturnog, verskog i etničkog identiteta, kao i ostvarivanje kulturne, prosvetne, naučne ili sportske saradnje sa matičnom državom sa nedobitnim ciljem, u skladu sa propisima strane države u kojoj živi dijaspora, odnosno Srbi u regionu. Radi ostvarivanja i praćenja definisane uloge predviđa se organizovanje Saveta koji će se starati o saradnji, zaštiti interesa i unapređivanju odnosa Republike Srbije sa Srbima u regionu, a pored osalog stara se o saradnji, zaštiti interesa i unapređivanju odnosa, i utiče na stvaranje i unapređivanje kulturnih, naučnih, prosvetnih veza i veza u odnosima Republike Srbije i Srba u regionu.

3. KULTURNA BAŠTINA I REGIONALNA SARADNJA U PRAKSI

Danas se u regionu nalazi kulturna baština Republike Srbije kao posledica brojnih vekovnih migracija (pomeranja, seljenja) naroda.²⁹ Istakli smo da je baština (nasleđe) po međunarodnim konvencijama deo sveukupne istorije čovečanstva i kao takva nadnacionalna. Međunarodnim pravom svakom narodu je zagantovano pravo i dužnost braniti svoj kulturni identitet, koji uključuje jezik i verovanje, običaje, istorijska mesta, spomenike, književnost, umetnička dela, arhive, i dr.,³⁰ sve ono što spada u materijanu i nematerijalnu kulturnu baštinu.³¹

Kulturna baština obuhvata široki spektar materijalnog i nematerijalnog stvaralaštva, koji je u svojoj suštini jedan od temelja nacionalnih korena i identiteta i tek prihvaćen kao vrednost u vlastitom okruženju dobija nadnacionalnu dimenziju.

29 Migracija (*latinski: migratio*: selidba-pomeranje) predstavlja svaku promjenu mjesta boravka pojedinca ili većih i manjih grupa ljudi. Razlikujemo dve vrste migracija: *Emigracija* - odseljavanje stanovništva i *Imigracija* - doseljavanje stanovništva. Uzroci migracija mogu biti: a) *prirodni* – epidemije, vremenske nepogode, katastrofe; b) *društveni* – ratovi, politička nestabilnost, vjerska netrepeljivost; c) *ekonomski* – glad, siromaštvo, težnja za boljim uslovima života. Vrste migracija: unutrašnje i spoljne; konačne i privremene; dobrovoljne i prisilne; i ekonomske i neekonomske.

30 Ugovorom o osnivanju evropske zajednice iz Amsterdama iz 1997. godine u članu 151 reguliše obaveze zajednice u oblasti kulture i očuvanja zajedničkog nasleđa.

31 Kulturno nasleđe se deli na materijalno i nematerijalno. Materijalno na pokretno i nepokretno. U pokretno kulturno nasleđe spadaju: muzejski eksponati, umetničke slike, grafike, knjige, muzičke ploče, arhiva, fotografije, filmovi arheološki predmeti i broji drugi predmeti; u nepokretno kulturno nasleđe spada: manastiri, crkve, spomenici, groblja, zadužbine, spomen područja, stećci, ostaci ratnih bolnica i druge nepokretne stvari; u nematerijalno kulturno nasleđe spadaju: usmena književnost, jezik, pismo, izrazi, govor, imena, pevanje, folklor.

Po podacima Ministarstva rada i socijalne politike, u Republici Makedoniji postoji 34 srpskih vojnih memorijala i mesta stradanja od interesa za Republiku Srbiju, a po evidenciji Srpsko-Makedonskog društva prijateljasva, samo na prostoru Bitolja evidentirano je 76 vojnih memorijala i mesta stradanja srpskih građana.³² Sve ovo ukazuje da se seljenjem stanovništva sa prostora Srbije ponela imovina, običaji i tradicija, jezik, identitet naroda.

Na prostoru današnje Republike Crne Gore, evidentirano je 58 naselja, na čijim prostorima-grobljima i parcelama je sahranjeno 930 srpskih vojnika. Kolašin, Andrijevića, Podgorica, Berane, Nikšić, Šavnik, Žabljak, su samo neka od naselja gde večno počivaju ratnici.³³

Građevinski odsek Narodne odbrane u Zagrebu, pod brojem 236 od 15. oktobra 1919, izveštava da vojničkih grobalja u Hrvatskoj i Slavoniji ima 580, a da samo u Zagrebu ima preko 3500 grobova u zapuštenom stanju. Na osnovu tih dokumenata na 580 groblja sahranjeno je 23.533 žrtve rata.³⁴

U današnjoj federaciji Bosne i Hercegovine – Republika Srpska se takođe nalaze mesta-vojnička groblja gde su sahranjeni vojnici srpske vojske Prvog svetskog rata. Samo u današnjoj opštini Sokolac na tri lokacije, Žljebovi i dve lokacije u naselju Grbići sahranjeno je 144 lica.³⁵

Prema podacima koji se navode u monografiji Stevana Bugarskog i Ljubomira Stepanova, danas u Ramunskom Banatu ostalo je sačuvano 58 Parohijskih crkava: Arad; Belobreška; Varjaš; Veliki Semikluš; Veliki Sempetar; Venj; Gad; Dežan; Denta; Deta; Divič; Dinjaš; Đir; Zlatica Ivanda; Ketfelj; Keča; Knez; Kraljevac; Leskovic; Lugovet; Lukarevac; Ljupkova; Mali Bečkerek; Mačević; Monoštor; Munara; Nadlak; Načvala; Nemet; Parac; Petrovo Selo; Pečka; Požežena; Radimna; Rešica; Rudna; Saravola; Svinica; Soka; Sokolovac; Srpski Semarton; Stančevo; Stara Moldava; Temišvar; Tolvadija; Tornja; Ulbeč; Fenlak; Čakovo; Čanad; i Čenej. Takođe u Malom Gaju i Ovsenici više ne postoje srpske pravoslavne crkve. Postoji pet manastira: Bazjaš; Bezdin; Zlatica; Kusić; i Sveti Ćurađ. Od znamenitosti sačuvani su: Vladičanski dvor; Spomen-kuća Dositeja Obradovića u Čakovu; Spomen-kuća Save Tekelije u Aradu, te zadužbine: Makrin dom; Skarlatin dom; Crkvenoopštinski dom u Temišvaru Zadužbina Pavla Sterio. Groblja u Rumuniji

32 Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Sektor za boračko-invalidsku zaštitu, *Katalog srpskih vojnih memorijala i mesta stradanja od interesa za Republiku Srbiju u inostranstvu*, Beograd, 2009., neobjavljen tekst – radna verzija, str. 109

33 Arhiv Jugoslavije, fond br. 69, fascikla br. 115.

34 Arhiv Jugoslavije, fond br. 69, fascikla br. 114.

35 Arhiv Jugoslavije, fond br. 69, fascikla br. 115.

nikada i niko nije popisivao. Rasuti su tamo gde su Srbi živeli, a njih je nekoliko stotina u Rumunskom Banatu.³⁶

Od školskih ustanova, Srbi u Rumunskom Banatu imaju 15 zabavišta sa 297 polaznika, osnovnih škola od I do IV razreda 14 sa 146 đaka, škole od V do VIII razreda tri sa 97 đaka, škole od IX do XII razreda jednu sa 112 učenika ili ukupno u svim školama 652 učenika. Po dostupnim podacima, pored nabrojanih srpskih škola, u još 20 škola 750 učenika uči srpski jezik.³⁷

U Sloveniji, u Beloj Krajini, već 450 godina žive Srbi. Njihov broj se danas sveo na 103 kuće sa oko 300 stanovnika (popis iz 1996. godine) raspoređene u selima Bojanići, Marindol, Milići, Paunovići, Žunići, Perudina i Adlešići. Jedino mesto očuvanja tradicije, danas je pravoslavna crkva. Do 50-ih godina XX veka sva sela su imale svoje škole, učitelje. Zadnje su prestale sa radom u selima Marindolu, Milićima i Pankovićima 1958. godine. U Marindolu škola je osnovana 1829. godine.³⁸

Na osnovu dokumenata iz Arhiva Jugoslavije br. 9080 od 08. jula 1925. godine, u Nemačkoj je evidentirano 267 ratničkih grobalja. U tom dokumentu, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Ministarstvo vera, traži da se izvrši inspekciski nadzor svih većih ratničkih grobalja i to u: Landsbergu, Ulmu, Hajlbronu, Parhimu, Šprotau i Keningsbriku a dovedu u red groblja u Darmštatu, Manhajmu i Landshutu.³⁹ Treba istaći da je, po dokumentima Arhiva Jugoslavije do kraja 1926. godine, jedan od čuvara ratničkih grobalja u Nemačkoj bio izvesni Alfred Nej, nemački državljanin. Održavanje i čuvanje ratničkih grobalja obavljao je bez nadoknade i zbog nedostatka sredstava, tada za Božić, položice samo venac na veliki spomenik u Ulmu, kako je u dokumentu A. br. 2988 od 28. decembra 1926. godine navedeno.⁴⁰

Ovo je deo podataka koje autori za različite potrebe navode ili koriste u svojim radovima. Takođe nema pouzdanih podataka o stanju kulturnog nasleđu van granica Srbije. Pojedinačni slučajevi istraživanja, pisanja nisu dovoljni za uspostavljanja celovitog i jedinstvenog sistema na očuvanju i zaštiti kulturne baštine ili definisanja etničke politike Republike. Knjiga Dejana Medakovića *Srbi u Beču* ukazuje na bogatstvo kulturne baštine rasute u svetu, koja se nalazi van granica.⁴¹ Treba imati u vidu da je značajan broj u svetu gradova, arhiva, muzeja, porodica gde su živeli ili i dalje žive ljudi

37 Ljubomir Stepanov, Statistički podaci o Srbima u Rumuniji, Savez Srba u Rumuniji, Temišvar, 2007.

38 Institut srpskog naroda – Svetska srpska zajednica, *Srbi u Sloveniji*, zbornik radova sa konferencije 8-9. jun 1996. godine, Beograd, 1997. str. 103-111.

39 Arhiv Jugoslavije, fond br. 69, fascikla br. 125, jedinica opisa 181.

40 Isto.

41 Dejan Medaković, *Srbi u Beču*, Prometej, Novi Sad, 1998.

sa ovih prostora. Time i potreba da se uspostavi jedinstven standard pre svega evidencije postojanja i utvrđivanja stanja kulturne baštine Srbije van njenih granica.

Postojeći Zakon o kulturnim dobrima nije jasno definisao i predvideo kako se Republika stara o čuvanju materijalne i nematerijalne baštine od posebnog značaja za istoriju i kulturu Srbije koja se nalaze u inostranstvu, naravno u skladu s međunarodnim univerzalnim i bilateralnim ugovorima. Staranje o kulturnim dobrima i njihova zaštita podrazumeva njihovo evidentiranje (znači prikupljanje podataka, ostvarivanje uvida u stanje i svojstva), fizičko-tehničku i svaku drugu zaštitu od propadanja, i njihov uvid, pod odgovarajućim uslovima, radi naučnog proučavanja i šireg korišćenja i publikovanja, kako bi se ti podaci slili u fond istorije i kulture srpskog naroda i dalje u fond istorije civilizacije.

Zaštita i očuvanje kulturne baštine van granica Republike predstavlja složeno područje međunarodnih odnosa i saradnje. Shodno postojećim međunarodnim konvencijama (Srbija je ratifikovala skoro sve dokumente), ova komunikacija ima svoja već prihvaćena pravila ponašanja. Najpojednostavnije: međunarodna zajednica se zalaže za očuvanje kulturnih dobara koja imaju određene umetničke i estetske vrednosti i određen značaj za istoriju i kulturu svakog naroda, bez obzira na teritoriju na kojoj se nalaze. Ova pravila podrazumevaju obavezu, i to se očekuje, da se države na čijoj se teritoriji nalazi kulturna baština, o njima staraju samoinicijativno u skladu sa svojim propisima (u koja su ugrađena i pravila iz međunarodnih prihvaćenih konvencija), a pravo je države odnosno naroda koji je za njih zainteresovan da taj svoj interes iskaže i po potrebi predloži razmatranje tih pitanja na bilateralnom planu, ali i šire, kako bi se kulturna dobra zaštitila i očuvala. Prema tome, kada se govori o zaštiti i očuvanju kulturne baštine u inostranstvu, treba tragati za rešenjima pre svega u bilateralnoj i univerzalnoj saradnji država i odgovarajućih institucija i organizacija.

Najčešće postoji dobra volja, ali nedostaje spremnost na faktičku saradnju. Razloga ima mnogo, počev od nedostatka sredstava ili stručnih kadrova, kada matična zemlja ima mogućnosti da ponudi i svoju participaciju, do političkih i drugih razloga koji se teže prevazilaze. Nesporno je da kulturna baština spada u red jedne od najmarkantnijih obeležja zaštite i očuvanja nacionalnog identiteta. Prema tome kakav je odnos konkretne države prema ljudskim pravima, odnosno zaštiti i očuvanju nacionalnog identiteta, po pravilu nacionalnih manjina ili migranata u toj zemlji, takav je približno i stav prema zaštiti kulturne baštine te države.

Činjenica je, i to ne treba dokazivati, da je region opterećen istorijski nerešenim međunacionalnim odnosima, čestim ratovima, verskom netolerancijom, stradanjima, uništavanjem kulturne baštine, seobama, progonima.

Treba znati da, nikakve intervencije na nepokretnim kulturnim dobrima, niti korišćenje pokretnih kulturnih dobara (arhivska građa, knjige i dr.) nisu dozvoljene

bez saglasnosti nadležnih organa države na čijoj se teritoriji nalaze. Stoga se veliki značaj pridaje razvoju i obogaćivanju saradnje u oblasti zaštite, očuvanja i korišćenja kulturne baštine, u okviru koje se planiraju i ostvaruju programi od interesa za pojedine narode, odnosno njihovu istoriju i kulturu.

Očuvanje i zaštita srpske kulturne baštine u inostranstvu, regionu je multidisciplinarno pitanje. Ono zahteva angažovanje stručnjaka najrazličitijih profila – za međunarodne odnose i saradnju, međunarodno i unutrašnje pravo, pa nadalje – arheologa, antropologa, istoričara, lingvиста, arhivista, bibliotekara, konzervatora, istoričara umetnosti, kulturologa, sociologa i drugih raznih specijalnosti.

Sagledavajući region, bez obzira na sve međunarodne konvencije, na kulturnu baštinu stavlja se teško breme svih nejasnih društvenih i političkih pitanja, kao što su rešavanje konflikata, povratak izbeglica, uspostavljanje veza među manjinskom i većinskom populacijom u multietničkom društvu, poštovanje zakonitosti, pravičan pristup javnim službama itd. Umesto da kulturna baština bude briga društva-države, ona je stavljena na margine interesovanja. Tome ide u prilog i nepostojeća ili nedovoljno definisana zakonska regulativa, odnosno nepoštivanje ustavnih odredaba o kulturi, te isključivanje ili minimiziranje važnosti lokalne zajednice u brizi oko zaštite i očuvanja kulturne baštine na njenom području. Prisutna je pojava da se pojam nacionalno, u kulturi, izjednačava sa državno, čime se baštini osporava izvorni identitet, i postaje sredstvo manipulacija. Tako se u regionu gube identitet i simbol identifikacije jedne društvene grupe, odnosno skup nasleđenih simbola koji obelžavaju jednu društvenu zajednicu. Temeljni simboli nacionalne identifikacije su jezik, verovanja, spomenici, sve što jednom rečju obuhvata kulturno istorijsku baštinu ili nasleđe.

Jezik je prvi simbol prepoznavanja, i jedan od elemenata identiteta. Očiti su primeri gde se vremenom gubio i time dovodio do asimilacije nacionalne grupe. Očuvanje jezika jeste primarni zadatak države.

U posebnu kategoriju identifikacijskih simbola spadaju spomenici i groblja, kao materijalni izraz ljudskog duha, nacionalnih korena i identiteta, večni su svedoci sudbine jednog naroda. Ubiti taj duh, zanemarivanjem i uništavanjem spomenika i groblja, da bi se stvorila kolektivna amnezija nacionalnih vrednosti univerzalna je politička doktrina i praksa i u ratu i u miru. Zato se u vremenima kada jedna grupa nastoji nametnuti identitet drugoj teži zatiranju upravo spomenika kulture kao objekata nacionalnog sećanja.

Poseban identifikacijski fenomen su toponimi, koji uklopljeni u reljef često najduže odoljevaju asimilacijskim napadima.⁴²

42 Toponimi – jezičko i istorijsko objašnjenje porekla imena pojedinih mesta ili geografskih predela.

Najmanje udara su do sada pretrpeli tradicionalni obredi, međutim svetska uniformna kultura, globalna identifikacija i multikulturalnost dovodi nove obrede bez prepoznatljivog tradicionalnog predznaka. Običaj slavljenja Dana zaljubljenih, novouspostavljenog božićnog i novogodišnjeg praznovanja, te novo uvedenih svatovskih rituala, Noći veštica i sl. zatire nacionalne običaje i tradicije, nacionalnu kulturu, a vremenom preti i zatiranju nacije koja će nestati gubitkom korena.

Danas je sve češća pojava da se, zbog duge procedure donošenja međunarodnih dokumenata u oblasti očuvanja i zaštite kulturnog nasleđa, države okreću potpisivanju bilateralnih dokumenata u regulisanju određenih pitanja međusobne saradnje i rešavanju pitanja od obostranog interesa među državama.

Šta je nacionalni identitet u praksi i koji su to današnji identifikacijski simboli jednog etnosa, odnosno nacije u modernom smislu zahteva opsežna etnološko-kulturološka istraživanja.

Prilikom preuzimanja predsedavanjem Komitetom ministara Saveta Evrope 11. 05. 2007. godine od strane Republike Srbije, istaknuto je sledeće, a što je primarno u oblasti kulturnog nasleđa:⁴³

- Republika Srbija je u potpunosti posvećena jačanju uloge Saveta Evrope, kao i multilateralnog dijaloga među zemljama članicama i narodima, u cilju izgradnje zajedničke Evrope bez podela. Oslanjajući se na opšte vrednosti i zajedničke interese, stremičese ka pronalaženju političkih rešenja koja su u skladu sa evropskim standardima i normama, kao i načelima međunarodnog prava.
- U 21. veku, kulturna raznolikost u Evropi nudi velike mogućnosti. Zaštita, promocija i očuvanje kulturne raznolikosti predstavljaju faktore ljudskog razvoja i manifestaciju ljudske slobode. Treći samit SE je istakao međukulturni dijalog kao glavni prioritet i kao sredstvo kojim se obezbeđuje da različitost evropskih kultura postane izvor zajedničkog bogatstva.
- U skladu sa prethodnim predsedavanjima, kao naročito značajan cilj, Srbija u potpunosti podržava sve aktivnosti usmerene na primenu strategije Saveta Evrope za razvijanje međukulturnog dijaloga, kako u evropskim društvima, tako i između Evrope i susednih regiona, koja je usvojena u Faru, Portugal, oktobra 2005. godine. S tim u vezi, Srbija pridaje poseban značaj finalizaciji i objavljivanju „Belog papira o međukulturnom dijalogu“ kao jedinstvenog dokumenta, prvog koji se ovim specifičnim pitanjem bavi na međunarodnom nivou. Kao multikulturalna, multietnička i multikonfesionalna država, Srbija pridaje poseban značaj radu koji je obavljen prethodnih meseci u vezi sa religioznom dimenzijom međukulturnog dijaloga. Ove aktivnosti stvaraju čvrstu osnovu za buduće aktivnosti Saveta Evrope na ovom polju. Posebna pažnja biće,

43 Preuzeto sa interneta, <http://www.mfa.gov.yu>, 02/03/2009.

stoga, posvećena religioznoj dimenziji međukulturnog dijaloga, sa ciljem da se nastave naponi predsedavanja Rusije i San Marina, u svetlu zaključaka sa konferencija održanih u Nižnji Novgorodu, u septembru 2006. godine i u San Marinu, 23–24. aprila 2007. godine.

- Srbija je bila domaćin neformalne ministarske konferencije, na kojoj je „Beli papir“ bio predstavljen evropskoj javnosti i razmotrena strategija i dugoročna uloga Saveta Evrope u međukulturnom dijalogu,⁴⁴
- Takođe, Srbija je bila domaćin manifestacije „Dani evropskog kulturnog nasleđa 2007“, zajedničkog programa Saveta Evrope i Evropske komisije sa ciljem da se promoviše evropsko kulturno nasleđe koje jača evropski identitet i jedinstvo zasnovano na poštovanju našeg zajedničkog nasleđa i kulturne raznolikosti, 21–22. septembra u Beogradu.
- Posebnu pažnju Srbija je posvetila međukulturnom učenju i predavanjima istorije i u potpunosti podržala Evropski simpozijum „Složene slike – zajedničke sudbine – učenje o istoriji u multikulturalnom društvu“, koja je održan u Strazburu u jesen 2007. godine.
- Na polju zaštite i promocije kulturne raznolikosti, Srbija je istakla veliki značaj koje ima obrazovanje, i u tom kontekstu aktivno podržala Evropsku kampanju mladih za raznolikost, ljudska prava i participaciju „Svi različiti – svi jednaki“. Srbija je, takođe, aktivno podržala događaje koji su sledili kampanju, a koja je otpočela u oktobru 2007. godine. U tom kontekstu, Srbija je podržala donošenje Proširenog parcijalnog sporazuma o sportu, i pristupanjem ovom Sporazumu podstaći i druge da učine isto.
- Republika Srbija je član *ICOM SEE*. Osnovan 2005. godine i definisan kao Radna grupa ICOM-a Evrope za Jugoistočnu Evropu na inicijativu Makedonije, Bugarske, Srbije, i delimično Grčke, prerasta u Nacionalni komitet ICOM-a kao potreba ravnopravnijeg nastupa pred međunarodnom zajednicom i koja će izgraditi snažniji uticaj na kulturnu politiku u nacionalnim i regionalnim okvirima. Tako je avgusta 2007. godine ICOM SEE započeo pripreme za sprovođenje procedure transformacije i prerastanja iz Radne grupe ICOM-a

44 BELA KNJIGA (*White paper - Livre blanc*) Bela knjiga je vrsta dokumenta Evropske komisije koji sadrži predloge budućih aktivnosti Zajednice u pojedinim područjima. Ponekad bela knjiga sledi zelenu knjigu, koju Komisija izdaje kako bi počela savetovanje o nekom pitanju na evropskom nivou. U kontekstu približavanja država srednje i istočne Evrope evropskim integracijama Evropska komisija je 1995. godine izdala „Belu knjigu“ o pripremi zemalja srednje i istočne Evrope za uključivanje u unutrašnje tržište Evropske unije kao vodič pridruženim državama srednje i istočne Evrope u procesu usklađivanja zakonodavstva u području uređenja unutrašnjeg tržišta. Taj dokument obrađuje 22 od ukupno 31-og poglavlja propisa sadržanih u sklopu pravnih tekovina EU.

Evrope u Regionalnu alijansu. Izvršni odbor ICOM-a je na sastanku u junu 2008. godine prihvatio ovaj predlog i ICOM SEE je osnovan kao peta aktivna Regionalna alijansa. U okviru ICOM SEE danas deluje 9 zemalja regiona: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Albanija, Makedonija, Srbija, Bugarska, Rumunija.⁴⁵

– Beograd je bio domaćin Regionalne konferencije o Preventivnim aktivnostima u očuvanju kulturnog nasleđa na prostorima etničkih tenzija i oružanih sukoba, održane od 10. do 11. maja 2004. godine, a u vezi događaja iz marta 2004. i povodom žrtava i devastacije kulturne baštine, religioznih i stambenih objekata i ostalih dobara. Usvojena je konsenzusom Beogradska deklaracija isključivo na osnovu profesionalne etike i odgovornosti za očuvanjem kulturnog nasleđa kao opšteg dobra. Deklaracijom se pored ostalog ističe:

1. Osuđujemo etničko nasilje koje je prouzrokovalo žrtve i devastaciju dragocenih opipljivih, neopipljivih i moralnih vrednosti koje pripadaju svim zajednicama u regionu.
2. Pozivamo međunarodne i nacionalne institucije da obezbede stalnu i delotvornu zaštitu multikulturnog nasleđa u regionu Jugoistočne Evrope da bi se izbegli mogući tragični događaji u budućnosti.
3. U tom smislu,
 - zahtevamo preduzimanje hitnih mera radi spasavanja oštećenih objekata i sprečavanje njihovog daljeg propadanja;
 - čvrsto preporučujemo hitnu procenu nivoa štete nanete kulturnom nasleđu stručnim pristupom.
4. Izražavamo našu obavezu da uložimo sve napore da bi doprineli da se:
 - pronađe mehanizam za stalno širenje tačnih informacija o aktuelnom stanju kulturnog nasleđa na Kosovu i Metohiji;
 - upućuju informacije organima na svim nivoima odlučivanja;
 - uključi Sekretarijat ICOMOS-a da istraži sve mogućnosti za objedinjavanje aktivnosti Nacionalnih komiteta u Evropi i regionu;
 - ohrabre članovi NVO-a da učestvuju u zajedničkim aktivnostima na zaštiti i obogaćivanju njihovog zajedničkog nasleđa i da pokušaju da to unaprede u budućnosti;
 - unaprede stavovi prema kulturnom nasleđu obrazovanjem i uspostavljanjem multikulturnog društva.⁴⁶

45 <http://www.ccdiana.org.yu/modules/home/content.php?group=2&article=1016> 01.07.2009

46 http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=588 01.07.2009.

- Srbija je tokom predsedavanja u potpunosti podržala usvajanje „Evropske konvencija za zaštitu starih i tradicionalnih zanata“, koji je po prvi put u istoriji Saveta Evrope pripremljen i podnet na usvajanje Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope od strane grupe studenata beogradskog Pravnog fakulteta.
- Saradnja između lokalnih zajednica različitih država i regiona će dodatno i suštinski doprineti daljem društvenom, kulturnom i ekonomskom razvoju. Sa ciljem da se izgradi Evropa bez podela i razvije razumevanje i poverenje između građana, tokom predsedavanja Srbija će podsticati produbljivanje i jačanje prekogranične i pogranične saradnje, kao mehanizma za unapređenje dobrosusedskih odnosa i kao doprinos razvoju oblasti u pograničnom pojasu. U vezi sa tim, Srbija nastoji da:
 - promovise povezivanje i unapređenje partnerstava između regiona, gradova i opština, kao efikasnog načina za izgradnju poverenja i razmenu i iskustava, sa posebnim naglaskom na saradnji u oblasti kulture i ekonomije;
 - obezbeđuje podršku u prenošenju znanja i iskustva u oblasti prekogranične i pogranične saradnje, koristeći usluge Centra za ekspertizu reforme lokalne vlasti.

Bliže gledano, na osnovu gornjeg teksta možemo definisati konkretna prava koja su rezultat postignutih međunarodnih dogovora a koja čine sadržinu negovanja sopstvene kulture i tradicije.

Posebno se mogu istaći:

- pravo na izražavanje i razvoj sopstvene kulture (na razne načine: nošenjem narodnih nošnji, beleženjem, pevanjem, javnim izvođenjem i sl. sopstvenih narodnih pesama i drugim oblicima folklor);
- pravo na upražnjavanje sopstvene vere i verskih obreda, podizanje bogomolja, obuku sveštenika i druge oblike slobode religije;
- pravo na sopstvenu izdavačku delatnost, pozorišta, radio i TV programe i druge oblike umetnosti manjine odnosno na jeziku manjine;
- pravo na upotrebu nacionalnih simbola i njihovo isticanje na javnim mestima;
- pravo na praznovanje praznika nacionalne manjine; i dr.⁴⁷

Kao što se već iz gornjeg vidi, pravo na negovanje sopstvene kulture i tradicije ne svodi se samo na upotrebu maternjeg jezika i održavanje posela na kojima se prepričavaju legende i predanja sopstvenog naroda odnosno igraju narodne igre. Savremeni način života, ali i razvoj demokratije i tolerancije, unose razne nove sadržaje koji čine deo kulture svakog naroda. U meri u kojoj se takvi sadržaji i oblici razvijaju, pojavljuje se i potreba za njihovim priznavanjem manjinama.

47 Boris Krivokapić, *Manjine u međunarodnom pravu*, Prometej, Beograd, 2006, str. 79.

Verska prava u naše vreme shvataju se kao individualna prava. Pravo je svakog pojedinca da sam odluči da li će i kojoj će se religiji prikloniti. I pored toga, očigledno je da mnoge etničke grupe imaju određenu veru kao izraženi elemenat svoje posebnosti. Upravo je verski faktor kod mnogih manjina poslužio kao integrativni činilac i spas od prirodne asimilacije. Iz tih razloga, mada se, u principu verska prava zaista moraju smatrati opštim pravima priznatim pojedincima, ona se takođe nesumnjivo javljaju (bar kod nekih manjina) i kao sredstvo za očuvanje izuzetno važnog dela nacionalne kulture i tradicije.

Jasno je da za očuvanje svesti o pripadnosti manjini, razvoj maternjeg jezika, održavanje kontakata sa drugim pripadnicima manjine i dr. naročiti značaj imaju pozorišta na jezicima manjina, filmovi na tim jezicima, razni zabavni i drugi radio i TV programi (posebno one emisije koje nisu čisto informativnog karaktera).

Samo ove konstatacije su osnova izvora prava gde država i njene institucije nalaze podlogu na zaštiti i očuvanju kulturne baštine van granica Republike.

Danas radi i Mešovita međudržavna srpsko-hrvatska komisije za povraćaj kulturnih dobara. Potpisan je i protokol 2012. godine o povraćaju predmeta (u okviru kog je spisak sa podacima o 1.065 predmeta koji su tema povraćaja). Reč je o predmetima koji imaju duhovnu vrednost za pravoslavne vernike sa područja Hrvatske.

U međuvremenu, posle potpisivanja Protokola, na sastanku Mešovite međudržavne srpsko-hrvatske komisije od 27. novembra 2013. vraćeno je šest ikona iz crkve Svetog velikomučenika Dimitrija u Dalju i četiri duborezna ukrasa sa ikonostasa crkve Svetog Georgija u Boboti. Kako je posle potpisivanja Protokola 2012. navelo hrvatsko Ministarstvo kulture, u ratu 1991-1995. iz Hrvatske je „otuđen, nestao ili opljačkan“ 46.191 predmet iz 45 muzeja ili ustanova kulture. Od 2001. iz Srbije je vraćeno više od 23.600 predmeta.⁴⁸

Regionalnu saradnju opterećuju i nerešena pitanja podele imovine posle raspada SFRJ. Sporazum o pitanjima sukcesije bivše SFRJ, koji je zaključen u Beču 29. juna 2001. godine, stupio je na snagu 2. juna 2004, nakon njegove ratifikacije od strane svih država sukcesora. Sastavni deo Sporazuma je i Aneks “D”, koji reguliše pitanje sukcesije arhivske građe.⁴⁹

Pravila ratovanja nisu poštovana na bivšem jugoslovenskom prostoru. Najteže su bila povređena-kršena prava civilnog stanovništva i ratnih zarobljenika, ali ništa manje se nisu kršili ni standardi koji su regulisali oblast očuvanja kulturnih dobara.⁵⁰ Podsetimo, ogromna ratna razaranja i štete kulturnom nasleđu mogle su se izbeći

48 <http://www.vaseljenska.com/drustvo/hrvatska-zahteva-jos-1-055-nasih-relikvija/> 22.04.2014.

49 Zakon o potvrđivanju Sporazuma o pitanjima sukcesije objavljen je u Službenom listu SRJ – Međunarodni ugovori, br. 6/2002.

50 http://www.jovandespotovic.com/?page_id=2714 8.05.2014.

da su poštovane UNESCO-ve *Konvencija o zaštiti kulturnih dabara u slučaju oružanih sukoba doneta* u Hagu 1954. godine, *Venecijanska povelja o arhitektonskoj baštini* iz 1964. godine i *Konvencija o zaštiti arhitektonskog nasleđa Evrope* iz Granade 1985. Danas posle dvadeset godina okončanja sukoba region opterećuju nerešena pitanja restitucije i sukcesije u oblasti kulturne baštine, održavanje i popravka oštećenih i mnoga druga. Nastala šteta se nemože nadoknaditi, ali kako je i da li moguća saradnja na rešavanju problema koji su ostali nakon sukoba.

Prostor regiona ima brojna spomen obeležja. Sva su gotovo u lošem stanju. Na primer, zgrada Vrhovne Komande u selu Baču, kod Bitolja, u Makedoniji, gde je posle borbi na Kajmakčalanu boravio regent Aleksandar, se urušila. U Rumuniji postoje monumentalni objekti koji nisu ni obeleženi niti ograđeni.⁵¹ Primer, je spomen kosturnica u Medžidiji, sa 8.000 stradalih boraca Prve srpske dobrovoljačke divizije (stradali u borbama između 25. avgusta i 12. septembra 1916. godine). Primer dobre regionalne saradnje u oblasti očuvanja i zaštite kulturnog nasleđa je Zejtinlik u Solunu, Mauzolej na ostrvu Vidu i Srpska kuća, u kojem je stalna postavka koja dokumentuje boravak srpskih trupa na Krfu.

4. ZAKLJUČAK

Kulturna baština predstavlja jedan od oblika međunarodne i regionalne saradnje i njena zaštita i očuvanje jeste najviši domen ostvarivanja čovečanstva. Složeni međunarodni i regionalni odnosi nesmu biti prepreka na iznalaženju rešenja očuvanja i zaštite kulturne baštine. Republika Srbija svoju pažnju treba da usmeri:

1. Upotpunjavanju evidencije kulturne baštine, posebno pokretnih. Neophodna je neposrednija i kontinuirana saradnja svih iseljeničkih sredina s nacionalnim institucijama u Srbiji – pre svega Republičkim zavodom za zaštitu spomenika kulture Srbije, Narodnom bibliotekom Srbije, Arhivom Srbije, Narodnim muzejom u Beogradu, te muzejima za istoriju, primenjenu umetnost i etnografiju, Maticom iseljenika Srbije i državnih organa.
2. Izuzetno veliki značaj imaju istraživanje i notiranja svih podataka koji se tiču života i rada stunovništva u svetu koji potiču sa ovih prostora, njihovog doprinosa razvoju sredine u kojoj žive, bez obzira po kojoj osnovi i u kojem svojstvu se van granice nalaze. Iz svih istraživanja trebalo bi da upotpunimo, sada veoma skroman, fond istoriografske, kulturološke i druge naučne literature. To bi bili svojevrsni letopisi stanovništva Republike Srbije jednog područja, unapređenja saradnje zemlje useljenja sa zavičajem, i ukupno s matičnom

51 Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Sektor za boračko-invalidsku zaštitu, *Katalog srpskih vojnih memorijala i mesta stradanja od interesa za Republiku Srbiju u inostranstvu*, Beograd, 2009. – radni materijal nepublikovan - trenutni podaci, str. 109.

zemljom. Tako neće izostati ni monografije o nastalim kulturnim dobrima i savremenom stvaralaštvu svih onih koji su van granice Republike.

3. Zajedničko staranje o postojećem fondu kulturne baštine i stvaralaštvu koje nastaje, koje se može ostvariti saradnjom sa sredinom u kojoj žive raseljeni građani Srbije, njihovom međusobnom saradnjom bez obzira na kom su kontinentu, kao i saradnjom sa zavičajem, uključujući i mogućnost formiranja već inicirane institucije Saveta kulture.
4. Formiranje institucije za kulturu sa zadatkom brige o ostvarivanju očuvanja i zaštite kulturne baštine građana Srbije u svetu uz praćenje drugih akcija kao: naučnog istraživanja, donošenje programa, saradnje sa klubovima i drugim institucijama koje okupljaju građane Srbije u inostranstvu, izdavačku delatnost, praćenje rada institucija koje se u Srbiji bave problematikom kulturne baštine u inostranstvu jeste od strateškog interesa Republike Srbije.
5. Usvajanje Strategije je od prvorazrednog značaja. Njome se definiše jedinstvina i održiva politika očuvanja i zaštite kulturne baštine u inostranstvu a posebno u zemljama okruženja i sardnja svih državnih i ostalih institucija u oblasti očuvanja i zaštite kulturne baštine.

5. LITERATURA

- Dimitrijević, Vojin, i Stojanović, Radoslav, *Međunarodni odnosi*, Nolit, Beograd, 1979.
- Đorđević, Đorđe, *Krivičnopravna zaštita kulturnih dobara*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2001.
- Đukanović, Dragan (pr), *Međudržavni forumi u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007.
- Grečić, Vladimir (prir), *Seobe Srba nekad i sad*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1990.
- Grupa autora, *Kulturno nasleđe*, Centar za očuvanje nasleđa Kosova i Metohije, Beograd, 2004.
- Krivokapić, Boris, *Manjine u međunarodnom pravu*, Prometej, Beograd, 2006.
- Lopandić, Duško, (prir.), *Ugovori o Evropskoj uniji*, Međunarodna politika, Beograda. 1999.
- Lopandić, Duško (prir), *Osnivački ugovori Evropske unije*, Kancelarija za pridruživanje SiCG EU, Beograd, 2003.
- Medaković, Dejan, *Srbi u Beču*, Prometej, Novi Sad, 1998.
- Popović, Dušan J., *Velika seoba Srba 1690*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1954.
- Republika Srbija, Sektor za boračko-invalidsku zaštitu, *Katalog srpskih vojnih memorijala i mesta stradanja od interesa za Republiku Srbiju u inostranstvu*, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd, 2009.
- SRBI U UGARSKOJ njihova povesnica, povlastice, crkva, političko i društveno stanje*, preveo dr Stevan Pavlović, Izdanje knjižare Luke Jocića i drugih, Novi Sad, 1883.

Stojić-Karanović, Edita, *Dunav reka saradnje*, Međunarodni naučni forum „Dunav – reka saradnje“, Beograd, 2005.

Stojić-Karanović, Edita, i Janković, Slobodan (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.

Zakon o kulturnim dobrima, “Službenom glasniku RS”, br. 71/94.
http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=286_03/06/2009.

Živković, Nikola, *Pljačka zlata i kulturnih dobara u Jugoslaviji 1941-1945*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1994.

Časopisi:

Evropsko zakonodavstvo, br. 3/03, IMPP, Beograd, 2003,

Evropsko zakonodavstvo, br. 5/03, IMPP, Beograd, 2003,

Dokumenta preuzeta sa interneta:

Zakona o kulturi, <http://www.emportal.rs/vesti/srbija/88184.html> 02.06.2009

Zakon o dijaspori i Srbima u regionu,
http://www.mzd.gov.rs/download/dokumenti/ZAKON_ZOD.pdf, 02/06/2009.

Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza (FARO 2005), (*Pariz, 2005, usvojena na sednici Vlade Republike Srbije u novembru 2006. i upućena na ratifikaciju Skupštini RS i usvojena 30.05.2009. godine na redovnom zasedanju RS*), www.kultura.gov.rs/dokumenti/Konvencija-o-zastiti-i-unapredenju-rznolikosti-kulturnih-izraza.doc, 31/05/2009.

Vidoje GOLUBOVIĆ

**REGIONAL CO-OPERATION IN THE FIELD OF PROTECTION
AND PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE**

ABSTRACT

Regional co-operation in the field of preservation and protection of cultural heritage is one of fundamental values of tolerance and peace among the nations in the region and within maintenance of national identity. It becomes especially significant at the time of globalisation and proclaimed multiculturalism. At the same time, this also includes the question of (non)achievement of rights and obligations of the state in preserving and protecting cultural heritage. In this way, one's own cultural identity is defended, what includes a comprehensive cultural heritage (tangible and non-tangible) beyond every country and the region. Generally, we can define – observe the protection of cultural identity through the establishment of ethnic policy of every state in the region, this including Serbia, too.

Key words: region, state, heritage, culture, preservation, protection, ethnic policy, identity.